
ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ПОЛІТОЛОГІЇ

УДК 329.8

А. А. КОВАЛЕНКО,
доктор політичних наук

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЄЮ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ТА ДЕМОКРАТИЧНОЮ КОНСОЛІДАЦІЄЮ

Проаналізовано вплив політичних партій на процеси демократичної консолідації, який неоднозначно оцінюється дослідниками. Ще на початку 1990-х років інституціоналізація політичних партій розглядалася як необхідна умова процесу демократичної консолідації, то останні дослідження свідчать про негативний вплив сильних партій на діяльність демократичних інститутів. Виділено та проаналізовано такі показники інституціоналізації політичних партій, як їх організаційний розвиток та міцність зв'язків із громадянським суспільством.

Ключові слова: політична партія, демократизація, консолідація, інституціоналізація.

Коваленко А. А. Взаимосвязь между институционализацией политических партий и демократической консолидацией

Проанализировано влияние политических партий на процессы демократической консолидации, которое неоднозначно оценивается исследователями. Еще в начале 1990-х годов институционализация политических партий рассматривалась как необходимое условие процесса демократической консолидации, однако последние исследования свидетельствуют о негативном влиянии сильных партий на деятельность демократических институтов. Выделены и проанализированы такие показатели институционализации политических партий как их организационное развитие и прочность связей с гражданским обществом.

Ключевые слова: политическая партия, демократизация, консолидация, институционализация.

Зв'язок між інституціоналізацією політичних партій і демократичною консолідацією уже тривалий час перебуває в центрі уваги політологів. Найбільш поширеною є точка зору, що з огляду на важливість політичних партій для ефективного функціонування демократичних інститутів, їх інституціоналізація є важливим каталізатором процесу демократичної консолідації. Така позиція зустрічається у працях Л. Даймонда¹, К. Клепхема², Х. Лінца³, С. Ліпсета⁴ та інших дослідників.

Проаналізувавши процеси демократичної консолідації в Латинській Америці, Р. Дікс зробив висновок, що інституціоналізовані партії відіграють значну роль у зміцненні демократичних інститутів, а шанси на успішну демократичну консолідацію зростають у міру того, як партії інституціоналізуються⁵. Т. Скаллі наголошує на позитивному впливі політичних партій на життєздатність демократій, зокрема у Латинській Америці⁶. При цьому інституціоналізація партійної системи розглядається як важливий чинник стабілізації демократії і потребує таких умов, як стабільність у моделях взаємодії, вкоріненість у суспільстві, партійна легітимність та сильна партійна організація.

Лише останнім часом з'явилася низка публікацій, що спростовують тезу про необхідність інституціоналізації політичних партій для процесу демократичної консолідації. Так, С. Мейнверінг відзначає, що хоча демократична консолідація не залежить винятково від партійної інституціоналізації, відмінності у партійній інституціоналізації визначають природу демократичної політики⁷.

Наявність прямого причинно-наслідкового зв'язку між партійною інституціоналізацією та демократичною консолідацією піддається критиці Г. Током. Він, проаналізувавши партійну інституціоналізацію в Східно-Центральній Європі, робить висновок, що наявність інституціоналізованих партій не є необхідною передумовою для процесу консолідації⁸. У свою чергу, В. Ренделл ставить під сумнів бажаність інституціоналізованих партій для демократії⁹.

Ще далі пішов турецький дослідник С. Ярдмічі-Гейікчі, який на прикладі власної країни обґрунтовує тезу про шкідливий вплив інституціоналізації політичних партій на діяльність демократичних інститутів: у Туреччині політичні партії є добре інституціоналізованими, але неспроможними очолити процес демократичної консолідації¹⁰. Низка чинників (високий виборчий бар'єр, сильне партійне керівництво та стабільне фінансування лише для великих партій) сприяють партійній інституціоналізації. Водночас домінування партійного керівництва в організаційній структурі партії ослаблює внутріпартійну демократію та створює авторитарну структуру, що негативно впливає на якість демократії в країні. Іншими словами, хоча інституціоналізація партій може відігравати значну роль у забезпеченні ефективної діяльності опозиції та підвищенні підзвітності уряду, однак її не слід вважати достатньою умовою для демократичної консолідації.

Перш ніж розглянути взаємозв'язок між інституціоналізацією політичних партій та демократичною консолідацією в Україні, слід уточнити ключові поняття. Під інституціоналізацією політичних партій розуміється комплекс заходів, спрямованих на створення стабільної партійної системи, здатної сприяти ефективному виконанню ними таких основних функцій в умовах демократії, як репрезентативна (представництво інтересів різних громадян та соціальних груп), інтегративна (узгодження інтересів різних зацікавлених груп), управлінська (участь у виробленні державної політики та формуванні органів державної влади та органів місцевого самоврядування) та освітня (громадська просвіта та підготовка кадрів).

Консолідація є важливою характеристикою будь-яких соціальних процесів, оскільки передбачає об'єднання зусиль заради досягнення певної мети. На думку Ф. Шміттєра, суть процесу консолідації полягає у виборі, що веде до формування сукупності правил політичної гри, укладення певних домовленостей, які є результатом взаємної згоди¹¹. У політології феномен консолідації почав активно досліджуватися з початком так званої «третьої хвилі» демократизації, що дала низку прикладів як успішних, так і невдалих переходів до демократії. Демократична консолідація визначається як «політичний режим, в якому демократія як комплексна система інститутів, правил та моделей поведінки стала «єдиною грою у місті»¹² з погляду поведінки акторів та конституційних засад. Спочатку термін «демократична консолідація» використовувався для характеристики проблем забезпечення міцності нових демократій, збільшення тривалості їх життя, створення у них імунітету від загрози повернення до авторитаризму. Згодом список умов демократичної консолідації розширився і включав такі пункти, як масова легітимація режиму, поширення демократичних цінностей, нейтралізація асистемних акторів, забезпечення верховенства цивільних осіб над військовими, усунення авторитарних анклавів, партійне будівництво, організація функціональних інтересів, стабілізація електоральних правил, рутинізація політики, децентралізація державної влади, введення механізмів прямої демократії, судова реформа, полегшення становища бізнесу і економічна стабілізація.

На думку Л. Морліно, для консолідації демократії від політичних партій потрібно виконання двох вимог: 1) налагодження стабільних відносин між партіями та суспільством, 2) стабільні моделі конкуренції між партіями¹³. Він припустив, що партії повинні організаційно розвиватися від стабільних відносин з іншими партіями та ефективного управління, оскільки вони є єдиними, хто очолює прийняття рішень і відіграє ключову роль у управлінні державою.

Оцінювати ступінь інституціоналізації політичних партій можна за двома основними показниками: їх організаційним розвитком та міцністю зв'язків із громадянським суспільством. Організаційний вимір орієнтується насамперед на кількісні показники:

- кількості членів;
- представленості партії у всіх адміністративно-територіальних одиницях країни;
- обсягом фінансових ресурсів.

Вкоріненість політичних партій у соціумі визначається як за результатами виборів (розмір ядра лояльних прихильників партії, які стабільно голосують за неї, мінливість електоральних уподобань громадян, які оцінюють здатність партій представляти їх інтереси та послідовно реалізовувати свої передвиборчі програми), так і соціологічних опитувань, які дають змогу виявити ступінь партійної ідентифікації громадян та їх довіру до політичних партій як таких.

Партійна ідентифікація показує, наскільки виборці отожднюють себе з конкретною партією і є своєрідним вираженням публічного зв'язку з партією¹⁴, який все ще розглядається як центральний елемент демократичного

режиму¹⁵. Рівень довіри до політичних партій свідчить про міцність їх зв'язку з електоратом, ефективність їх діяльності в органах законодавчої і виконавчої влади.

Що стосується України, то у нас процес інституціоналізації політичних партій ще не завершено. Про це свідчать низький рівень довіри до них, який протягом останніх п'яти років коливається в межах 11–20% (табл. 1).

Таблиця 1

Рівень довіри до політичних партій¹⁶

	2011	2012	2013	2014	2015
Повністю довіряю	2.2	2.8	1.8	0.8	1.1
Переважно довіряю	16.3	17.2	19.1	14.2	10.7
Переважно не довіряю	40.7	34.1	41.9	39.3	40
Зовсім не довіряю	32.6	35	23.4	31.6	39.2
Важко сказати	8.2	10.9	13.7	14.1	9

Низьким є також рівень членства українців у політичних партіях. Так, серед киян, які є одними з найбільш активних у політичному сенсі громадян, лише 7,4% належать до певної політичної партії¹⁷. Українські партії незадовільно виконують репрезентативну функцію: лише 23% українців вважають, що серед політичних партій є та, що захищає їхні інтереси, а 56,5% це заперечують¹⁸, що свідчить про слабкий зв'язок між партіями та їх електоратом. На думку фахівців з Центру Разумкова, нинішня партійна система є двополосною, представленою, з одного боку, партіями парламентської коаліції (проєвропейської), а з другого – Опозиційним блоком¹⁹. Вона зберігає ознаки системи поміркованого плюралізму і ще не набула усталеного вигляду. Вони також фіксують посилення тенденцій до створення партій вождистського типу, що спостерігалось від початку 2000-х років²⁰.

Революція гідності дає підстави стверджувати, що Україна стала на шлях демократичної консолідації: серед громадян та політичних сил встановився консенсус щодо важливості демократичних інститутів, необхідності їх зміцнення та європейського шляху розвитку держави. Тобто процес демократичної консолідації став можливим завдяки слабкій інституціоналізації політичних партій. Саме відсутність сильних «партій влади», як це мало місце у Російській Федерації чи навіть у Туреччині, перешкоджала зміцненню авторитарних тенденцій, ослабленню опозиційних сил, зменшенню плюралізму у політичній системі.

Отже, інституціоналізація політичних партій може мати неоднозначний вплив на демократизаційні процеси. З одного боку, інституціоналізовані партії

сприяють легітимації представницького органу та вертикалі виконавчої влади. Завдяки їм практично неможлива поява акторів, що намагаються досягти своїх цілей за допомогою силових і недемократичних способів. З другого боку, високий ступінь інституціоналізації політичних партій призводить до партійної поляризації, що породжує напруженість у відносинах між партіями. Це, у свою чергу, призводить до ослаблення партійної системи як такої та утруднення демократичної консолідації. Приклад України свідчить, що слабо інституціоналізовані політичні партії можуть перешкоджати встановленню авторитарного режиму та, у довгостроковій перспективі, сприяти переходу до етапу демократичної консолідації.

1. *Democracy in developing countries* [Diamond L., Linz J., Lipset S.]. – Vol. 3 Asia. – Boulder CO : Lynne Rienner, 1989. 2. *Clapham C.* Democratization in Africa: Obstacles and prospects / C. Clapham // *Third World Quarterly*. – 1993. – Vol. 14. – P. 423-438. 3. *Linz J.* Towards consolidated democracies / J. Linz, A. Stepan / In Diamond L. *Consolidating the Third Wave democracies*. – Baltimore, MD : Johns Hopkins, University Press, 1997. 4. *Lipset S.* The indispensability of parties / S. Lipset // *Journal of Democracy*. – 2000. – Vol. 11. – № 1. – P. 48-55. 5. *Dix R. H.* Democratization and the institutionalization of Latin American political parties / R. H. Dix // *Comparative Political Studies*. – 1992. – Vol. 24. – P. 488-511. 6. *Scully T.* Building democratic institutions: Party systems in Latin America / T. Scully, S. Mainwaring. – Stanford, CA: Stanford University Press, 1995. 7. *Mainwaring S.* Rethinking party systems in the Third Wave of democratization: The case of Brazil / S. Mainwaring. – Stanford, CA: Stanford University Press, 1999. – P. 341. 8. *Toka G.* Political parties and democratic consolidation in East Central Europe / G. Toka. – Centre for the Study of Public Policy, University of Strathclyde, 1997. 9. *Randall V.* Party institutionalization and its implications for democracy / V. Randall. – World Congress of International Political Science Association (IPSA), 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archives.cap.anu.edu.au/cdi_anu_edu_au/featured_articles/featured-articles_owloads/2006_08_CDI_News_AUG_SEP_FA_2_Randall.pdf. 10. *Yardimci-Geyikci S.* Party institutionalization and democratic consolidation: Turkey and Southern Europe in comparative perspective // *Party Politics*. – 2015. – Vol. 21(4). – P. 535. 11. *Шуммлер Ф.* Размышление о гражданском обществе консолидации демократии / Ф. Шмиттер // *Полис*. – 1996. – № 5. – С. 16-27. 12. *Linz J.* Towards consolidated democracies / J. Linz, A. Stepan // Diamond L. *Consolidating the third wave democracies: Themes and issues*. – Baltimore, MD : Johns Hopkins University Press, 1997. – P.15. 13. *Morlino L.* Political parties and democratic consolidation in Southern Europe / L. Morlino // Gunther R. *The politics of democratic consolidation: Southern Europe in comparative perspective*. – Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1995. – P. 315-388. 14. *Dalton R. J.* Partisanship and party system institutionalization / R. J. Dalton, S. Weldon // *Party Politics*. – 2007. – Vol. 13. – P. 179. 15. *Dalton R. J.* Parties without partisans: Political change in advanced industrial democracies / R. J. Dalton, M. Wattenberg. – Oxford : Oxford University Press, 2000. 16. *Якою мірою Ви довіряєте політичним партіям?* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=1086. 17. *Чи є Ви членом будь-якої політичної партії? (опитування в Києві)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=789. 18. *Чи є серед наявних політичних партій така, яка захищає Ваші інтереси?* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=1083. 19. *Партійна система України до і після Майдану: зміни, тенденції розвитку, суспільні запити (Аналітична доповідь Центру Разумкова)* // *Національна безпека і оборона*. – 2015. – №12. 20. Там само, С. 18.

Kovalenko A. A. The relationship between the institutionalization of political parties and democratic consolidation

Relation between the party institutionalization and democratic consolidation for a long time is being at the focus of political scientists. The most common is the view that, given the importance of political parties for the effective functioning of democratic institutions, their institutionalization is an important catalyst for democratic consolidation.

The degree of party institutionalization can be assessed on two main criteria: 1) their organizational development and 2) the strength of relations with civil society. The organizational dimension focuses primarily on quantitative indicators: number of members; the representation of parties in all administrative units of the country; available financial resources.

Rootedness of political parties in society is defined by the election results (the size of the nucleus of loyal supporters of parties that consistently vote for it, volatility of electoral preferences of citizens that assess the ability of parties to represent their interests and consistently implement their election programs), and the opinion polls, which reveal the degree of party identification of citizens and their confidence in the political parties as such.

Party identification shows how voters identify with a particular party, it is a kind of expression of public communication with the party that is still seen as a central element of a democratic regime. The level of trust in political parties shows the strength of their relationship with the electorate, their effectiveness in the legislative and executive authorities.

In Ukraine the process of party institutionalization is not yet complete. This is evidenced by the low level of trust in them, which in the past five years ranges from 11-20%. It also a low level of Ukrainian membership in political parties. Ukrainian parties poorly perform representative function: only 23% of Ukrainian believes, that the political parties are one that protects their interests. The current bipolar party system is represented on the one hand pro-European coalition, and on the other by Opposition block. The party system of Ukraine keeps the features of the system of moderate pluralism and has not yet entered steady look.

The Revolution of dignity gives grounds to say that Ukraine embarked on the path of democratic consolidation: the citizens and political forces reached a consensus on the importance of democratic institutions and the necessity of strengthening the European way of development. Thus, the process of democratic consolidation was made possible by weak institutionalization of political parties. The lack of strong «parties of power», as it was in the case in Russia or even Turkey, prevented the strengthening of authoritarian tendencies, weakening opposition forces, reducing pluralism in the political system.

Keywords: political party democratization, consolidation, institutionalization.

УДК 329.17

О. М. СТОЙКО,
кандидат політичних наук

**ПЕРСПЕКТИВИ ЕТНОРЕГІОНАЛЬНИХ ПАРТІЙ
У КОНТЕКСТІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**

Розглянуто вплив децентралізації на зміцнення позицій етнорегіональних партій та зроблено висновок про необхідність врахування додаткових чинників (економічного, політичного та демографічного). Проаналізовано ймовірність появи в Україні етнорегіональних партій та виділено п'ять видів місцевих партій (вождистські, постмайданні, провладні, лобістські та етнічні).